

Право на приватність у системі поколінь прав людини

Стаття присвячена визначенню місця права на приватність в системі поколінь загальнолюдських прав. Через з'ясування природи приватності, виокремлення окремих проблем забезпечення цього права, автори приходять до висновку, що дане право, хоча і сформоване, проте до цих пір не оформлене як фундаментальне право. Автори приходять до висновку, що право на приватність є фундаментальним правом людини, правом третього покоління (покоління глобальних прав людини і громадянина), що пов'язане як з інформаційною складовою, так і з такими правами, як право на недоторканість, на свободу думки і слова та на гідність. Аналізуються проблеми права на приватність у сучасному інформаційному суспільстві. Відзначається відставання юридичної практики і теорії у цій сфері, пропонуються деякі шляхи вирішення проблем.

Ключові слова: право на приватність, приватність, права людини, інформаційна безпека, інформаційне суспільство, система поколінь прав людини, теорія держави і права.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одне з найбільших досягнень теорії держави і права полягає в концептуалізації ідеї про права людини, що стали критерієм, за допомогою якого в сучасному світі формується судження про рівень розвитку суспільства та держави. Наразі такий висновок робиться не лише на основі фактів неухильного дотримання таких фундаментальних прав людини і громадянина як право на життя, на гідність, на вільне вираження своєї думки і слова тощо, але й дотримання і забезпечення глобальних прав, що спричиняє постійне балансування людини між утвердженням своїх особистих прав і дотриманням чужих, між бажанням прогресувати, йти далі у розвитку, в створенні комфортних умов життя, і бажанням дотримуватися усталених традицій. Так, прогрес і швидкий розвиток технологій одночасно можуть створювати загрози для прав людини, оскільки якщо кілька десятків років назад для здобуття інформації про особу необхідно було витратити значні зусилля, залучати певну кількість осіб і установ, то на сучасному етапі здійснити обробку даних, і не про одну особу, можливо за лічені хвилини, що є як позитивним, так і негативним моментом, адже може бути використано проти людини і її невід'ємних гарантованих державою прав.

Так, один з останніх скандалів у мережі Інтернет безпосередньо пов'язаний з проблематикою, яка піднімається у статті, зокрема, Facebook – найбільшу соціальну мережу, якою користується понад 2 млрд активних користувачів на місяць [1], а кількість користувачів з України перетнула позначку 10 млн [2], – було звинувачено Європарламентом у масових зловживаннях даними користувачів з політичною метою. Основне звинувачення, висунуте проти засновників соціальної мережі, є порушення права на приватність громадян, що становить пряму загрозу демократії [3].

Необхідність правового захисту людини від неправомірного використання особистої персоналізованої інформації, що втілюється врешті в праві кожного на безпечне існування, викликає необхідність подальшого дослідження права на приватність у різних напрямках, та розроблення адекватних заходів його забезпечення.

Аналіз останніх публікацій. Проблема поколінь прав людини, їх розвитку досить детально розроблена і досліджена С. С. Алексєєвим, О. В. Дзєрою, О. С. Йоффе, М. І. Козюброю, П. М. Рабіновичем, О. Ф. Скакун та іншими видатними вченими в області теорії держави і права, до них долучилося покоління молодих вчених, які вивчають зазначені питання: О. О. Барабаш, Н. Б. Мушак, М. П. Тиріна, Д. М. Шебаніц та інші вчені.

Проблему забезпечення права на приватність у своїх працях підіймає низка вчених, серед яких І. П. Касперський, А. В. Ковбан, А. І. Марущак, М. Л. Пальчик, Ю. В. Разметаєва та багато інших.

Найчастіше наукові праці присвячені захисту права на приватність шляхом встановлення безпеки, а конкретніше, інформаційної безпеки, що розглядається як стан захищеності особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз, і яка забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина, гідний рівень життя, суверенітет, територіальну цілісність та сталий соціально-економічний розвиток, оборону та безпеку держави. Основними принципами реалізації інформаційної безпеки є забезпечення та захист громадянських

прав і свобод людини і громадянина щодо отримання та використання інформації, приватності, недоторканності приватного життя при використанні інформаційних технологій.

Дійсно, сьогодні право на приватність пов'язано з інформаційним суспільством, інформаційною безпекою, і засоби захисту цього права розробляють насамперед фахівці з інформаційної безпеки, а не теоретики права чи інші науковці.

При всій своїй досліджуваності, стало очевидним, що проблема залишається, поняття права на приватність потребує доопрацювання, всебічного розгляду, равно як і визначення його місця у системі прав людини і громадянина. Про те, що робота в цьому напрямі не закінчена свідчить і те, що держави продовжують поступове реформування захисту прав людини і громадянина. Так, 12-13 квітня 2018 р. Комітетом міністрів Ради Європи Данії ухвалено Копенгагенську декларацію, яка має на меті продовжувати подальше реформування механізму Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Не визначено також остаточно місце права у системі поколінь прав.

Мета й завдання дослідження. Метою наукової статті стало визначення місця права на приватність у системі поколінь загальнолюдських прав у сучасному інформаційному суспільстві, через з'ясування природи приватності, а також виокремлення проблем забезпечення цього права та шляхів вирішення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вважається, що право на приватність у тому вигляді, яким воно є зараз, з'явилося нещодавно, разом зі стрімким розвитком інформаційних технологій. Розглянемо більш детально. Теорією держави і права, в результаті наукової систематизації прав людини з точки зору історичності, вироблено теорію чотирьох поколінь прав людини і громадянина. ак, права першого покоління були сформульовані та закріплені в ході буржуазних революцій, і знайшли своє відображення в конституційних актах XVII-XVIII ст. Це особисті та політичні права, що є основою індивідуальної свободи людини, і кваліфікуються як система негативних прав, що зобов'язує державу утримуватися від втручання у сфери, врегульовані цими правами.

Наступне – друге покоління прав людини – сформувалося у процесі боротьби народів за покращання свого економічного становища та підвищення культурного статусу: право на працю, на відпочинок, на медичне та соціальне забезпечення, право на освіту тощо. Ці права втілювалися в системі позитивних прав, які можуть бути реалізовані тільки за допомогою/сприяння держави. Система прав другого покоління знайшла своє закріплення, насамперед, в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права.

Після Другої світової війни сформувалося третє покоління прав людини – так звані, колективні (глобальні) права. І якщо права і свободи, що відносяться до перших двох поколінь є правами, що належать індивіду, то права третього покоління є правами людства та народів, правами глобального характеру, спричинені глобальними світовими проблемами, що призвели у подальшому до інтернаціоналізації юридичних формулювань прав людини, створення міжнародних пактів, законодавчої співпраці держав у питаннях про права людини, набуття інтеграційного характеру законодавствами тих держав, що підписали міжнародні пакти про права людини. Саме визнання прав людини різними державами стало орієнтиром для розвитку всього людства у напрямку створення співтовариств і співдружностей держав. Глобальні права беруть свій початок з ст. 1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., у якому було вказано, що всі народи мають право на самовизначення. В силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток [5]. Проте, ця категорія прав викликає суперечки в юридичній науці [6, с. 8].

В якому з поколінь міститься право на приватність? Вочевидь, що воно сформувалося не раніше, ніж виникла система третього покоління прав людини. Хоча, сама концепція правового захисту права на приватність виникла понад двісті років назад, після представлення американськими юристами С. Уорреном та Л.Брандесом визначення права на приватність як «права бути залишеним наодинці» («to be let alone»). Зазначене право (right to privacy) отримало міжнародне визнання після його проголошення ст. 12 Загальної декларації прав людини, у 1948 році. У статті закріплено, що ніхто не може бути підданий свавільному втручання в його особисте і сімейне життя, свавільним посяганням на недоторканість його житла, тайну кореспонденції або на його честь і репутацію, кожна людина має право на захист закону від такого втручання або посягання [7]. Свого розвитку право на приватність набуло в 1964 році, коли у справі Верховного суду США «Грисвольд проти Коннектикута» було проголошено теорію «сфер заломлювання приватності». Розглядаючи природу права на приватність, можна говорити, що на той час воно не було пов'язаним зі стрімким розвитком інформаційних технологій – ззовнішнім фактором, а стосувалося саме особи.

Право на приватність належить до третього покоління ще й тому, що саме колективні (глобальні) права людини згодом поглибили права на інформаційний простір світу, на надання послуг, що ґрунтуються на технологіях зв'язку (насамперед, мова йдеться про глобальну мережу Інтернет), забезпечення інформаційних відносин.

Сучасна концепція права на приватність охоплює широкий спектр прав людини, а це, як зазначалося попередньо, спричиняє проблему балансування між інтересами окремої особистості і інтересами суспільства та свободою інформації.

Комітетом ООН з прав людини згодом – у 1988 році – було відмічено, що захист фундаментального права на приватність розповсюджується на всі види комунікацій, і має бути підкріпленим гарантіями від будь-якого втручання.

П'ять років назад у відповідь на викриття Едварда Джозефа Сноудена, колишнього співробітника ЦРУ, була прийнята резолюція Генеральної асамблеї ООН «Право на недоторканість особистого життя у цифрове століття» (2013_UN_68_167). У ній підкреслювалося, що незаконне чи свавільне стеження за повідомленнями і/чи їх перехоплення, а також незаконне чи свавільне збирання особистих даних... порушують права на недоторканість особистого життя і свободу виразу думки та можуть іти у розріз з основними принципами демократичного суспільства. Згодом була підготовлена відповідна доповідь Верховним Комісаром ООН з прав людини [8].

В сучасній Україні право на приватність гарантується, насамперед, Конституцією України. Конституційні норми захищають різні види приватності, зокрема:

ст. 28 гарантується, що жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом (т.з. фізична приватність);

ст. 30 захищається недоторканість житла (т.зв., територіальна приватність),

ст. 31 – таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (т.з. комунікаційна приватність),

ст. 32 не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (т.з., інформаційна приватність) [9].

Конституційні норми, які формулюють вичерпний перелік підстав для втручання в право на приватність і умови для такого втручання, не отримали до сьогодні достатнього розвитку в законах і підзаконних актах. Доволі нечітке формулювання або взагалі відсутність регламентування дозволених випадків втручання в право на приватність, обсягу та способів втручання лишаються невирішеною проблемою в законодавчому регулюванні дотримання права на приватність, що породжує численні порушення цього права в практиці.

Відповідальність за порушення права на приватність передбачена як кримінальним, так і цивільним законодавством. Так, наприклад, Кримінальний кодекс України (ст.162, 163) передбачає настання відповідальності за: незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян; такі ж дії, вчинені службовою особою або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування; порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер; такі ж дії, вчинені щодо державних чи громадських діячів або вчинені службовою особою, або з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації [10].

Статтями 301, 306 Цивільного кодексу України закріплено, що: фізична особа має право на особисте життя; фізична особа сама визначає своє особисте життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб; фізична особа має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя; обставини особистого життя фізичної особи можуть бути розголошені іншими особами лише за умови, що вони містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду, а також за її згодою; збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. [11].

Проте, звичайно, право на приватність не є абсолютним, воно може бути обмеженим в окремих випадках, але обмеження має відповідати триаді: законність, належна мета і необхідність.

Наразі ж ми говоримо вже про становлення нового – четвертого покоління прав людини, що пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики, психології тощо. Ці права є результатом втручання у психофізіологічну сферу життя людини. Поява нових прав пов'язана з сутністю людини, її багатогранністю і потребами. Людина, змінюючи оточуючий світ, потребує нового, більш досконалого, комплексу прав і свобод.

Але, як можна було впевнитися, одночасно відбувається подальший розвиток і становлення

прав попереднього покоління, що дає часто уявлення ніби право на приватність є правом нового покоління, до того ж останнє, четверте, покоління також по'язане з кібернетикою, інформатизацією суспільства, що лише підсилює думку.

З іншого боку, невизначення належності до поколінь прав людини, відсутність роз'яснень щодо природи права викликає проблему неоднозначного розуміння. Так право на приватність інколи розуміють як суто право недоторканості особистого життя чи приватної власності, як частину міжнародного приватного права тощо, не пов'язуючи його з інформаційною складовою. Остання є необхідною, зважаючи на те, що інформація та знання, які поєднуються в єдиному інформаційному просторі стали основою сучасного суспільства, характерними ознаками якого є збільшення ролі інформації і знань в житті суспільства, використання інформаційних технологій та комунікацій, створення глобального інформаційного простору для ефективної інформаційної взаємодії людей та доступ до світових інформаційних ресурсів. З іншого боку, часто право на приватність розуміється як суто частина інформаційного права. Так, користувачі Інтернету, говорячи про захист права на приватність, найчастіше мають на увазі гарантію інформаційної безпеки, захист від неправомірного поводження з інформацією особистого характеру, а не забезпечення фундаментального права людини.

Зважаючи на це, будь-які фахові роз'яснення щодо природи даного права вітаються. Нинішній рік став роком активного проведення освітніх програм, тренінгів з прав людини, зважаючи на річницю прийняття Загальної декларації прав людини, що відзначатиметься 10 грудня, питання забезпечення права на приватність не лишилися осторонь.

Зокрема, у рамках Школи з прав людини, організованій Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини спільно з Координатором проєктів ОБСЄ, заплановано провести десять тематичних тренінгів для представників громадських організацій, державних службовців, активних громадян.

Багато передових закладів вищої освіти вже розробили та викладають спецкурси, навчальні курси, що стосуються приватності та її меж.

Розробляються відповідні навчальні курси для окремих категорій осіб (для слідчих, суддів, адвокатів) до статей Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, в межах яких йтиметься про сфери застосування і принципи, про правомірність втручання в приватне життя.

Наочні освітні курси проводяться для широкої громадськості громадськими організаціями (наприклад, security group «KiberYozh»).

Висновки. У час розвитку інформаційних технологій право на приватність стало цінністю на рівні з таким невідчужуваним правом як право на життя. Воно тісно пов'язане з правом на свободу думки, з правом на гідність, що є не менш важливим, оскільки, як зазначає Козюбра М.І., історія прав людини – це історія «олюднення» людей, тобто все глибшого самоусвідомлення своєї людської сутності і людської гідності [6, с.8]. Дане право є фундаментальним, забезпечуваним державою, і потребує подальшого дослідження та роз'яснень.

Джерела і література

1. Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikipedia.org/wiki/Facebook>.
2. Кількість користувачів українського Facebook перетнула 10 млн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dyvys.info/2017/06/26/kilkist-korystuvachivukrainskogo-facebook-peretnula-poznachku-10-miljoniv>.
3. Цукерберг потерял более \$5 млрд из-за утечки данных 50 млн пользователей Facebook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zik.ua/ru/news/2018/20>.
4. Копенгагенська декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loyer.com.ua>
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
6. Козюбра М. І. Право та людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2015. – Т. 68. – С. 3-9.
7. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена в резолюції Генеральної асамблеї від 10.12.1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>.
8. The right to privacy in the digital age [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://un.org.doc>.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України. –

2001. – № 25-26. – Ст. 131.

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua>.

Булавина С., Давыдова Т. Право на приватність в системі поколінь прав человека. Стаття посвящена определению места права на приватность в системе поколений общечеловеческих прав. Проблема обеспечения права на приватность в современном информационном обществе стоит достаточно остро. Через выяснение природы приватности, выделение отдельных проблем обеспечения этого права, авторы приходят к выводу, что данное право, хотя и сформировано, однако до сих пор не оформлено как фундаментальное право. Оно до сих пор определяется рядовыми гражданами и исследователями или как право человека на информационную безопасность или как право, идентичное праву на частную собственность или на неприкосновенность. На основе исследования ряда научных трудов украинских ученых, норм права, регулирующих данную сферу, современной практики, авторы приходят к выводу, что право на приватность является фундаментальным правом человека, правом третьего поколения (поколения глобальных прав человека и гражданина), которое связано как с информационной составляющей, так и с такими правами, как право на неприкосновенность, на свободу мысли и слова и на достоинство. Сейчас формирование и обеспечение указанного права продолжается; были выделены некоторые практические шаги в этом направлении.

Ключевые слова: право на приватность, права человека, информационная безопасность, теория государства и права.

Bulavina S., Davydova T. Right to Privacy in the System of Human Rights Generations. The article highlights the issues concerning the right to privacy position in the system of generations of universal human rights. The problem of ensuring the right to privacy in modern information society is quite urgent and hotly debated. The authors come to the conclusion that this right, although formed, is still not formalized as a fundamental right, since the scholars are still arguing about the nature of privacy and the ways of ensuring this right. The in-depth study of this issue in a number of scientific works of Ukrainian scholars has revealed that it is still defined by ordinary citizens and researchers either as a human right to information security, or as a right identical to the right to private property and integrity. On the basis of the study of the legal norms in this sphere and modern legal practice, the authors conclude that the right to privacy is a fundamental human right, the right of the third generation (the generation of global human and civil rights), integrated both to the information component and to such rights as the right to inviolability, freedom of thought and speech and dignity. Currently, the issues of formation and maintenance of the right to privacy are still in the focus of attention and the authors suggest some practical steps to solve them.

Key words: the right to privacy, human rights, information security, the theory of state and law.

УДК 342.25

Н. Захарчин

Адміністративні особливості територіальних змін у сільських гмінах Львівського повіту у 20-30-х рр. XX ст.

Досліджено механізми удосконалення адміністративного устрою (на прикладі Львівського повіту) як один з елементів реформування у Другій Речі Посполитій. У міжвоєнний (1918 – 1939 рр.) період ближчі села Львівщини були об'єднані у Львівський повіт. Із становленням основ територіально-адміністративного законодавства в Польщі, проходили і відповідні зміни в регіоні, які аналізуються у статті.

Ключові слова: гміна, Львівський повіт, адміністративні зміни, територіальні зміни, Польща, міжвоєнний період

Постановка наукової проблеми та її значення. В низці реформ, здійснюваних Україною в рамках проекту її інтеграції в європейський правовий простір, важливе місце посідає реформування